

KOSSUTH LAJOS

(1802–1892)

Kossuth Lajos olyan reformer volt, aki a kiváltságosok nemesi nemzetét a honlaksok polgári nemzetévé tágítva, az államrendezkedést megújítva véget kívánt vetni Magyarország kiszolgáltatottságának és elmaradottságának. Mindenki másnál jelentősebb volt a szerepe 1848 jobbágyfelszabadításában és az ország parlamentáris kormányzati rendszerének kialakításában. Az általa vezetett, a megújulást védő szabadságharcra az osztrák császári és az orosz cári seregek vereséget mértek ugyan, de Kossuth így is – minden megtévesztés ellenére – másfél évszázadon át Magyarország demokratikus, nemzeti megújulásának, az ellenáramlatokon végül is felülkerekedő polgárosodásának és európai-zalódásának elnemíthatatlan irányadó-jává, halhatatlan sarkallójává vált.

Az 1802-ben Monokon, uradalmi ügyvéd apja szolgálati lakásában született Kossuth Lajost sem rang, sem vagyon nem segítette az előrelépésben, de nem is akadályozta a valóság felismerésében, a külső hatalomtól függő, rendi Magyarország válságba sodródásának érzékelésében. Sem jelentékeny birtok, sem örökölt méltóság nem kötelezte el a fennálló kiváltságos világ mellett, ugyanakkor nemesi származása és apja gondoskodása lehetővé tette számára kivételes tehetségének kibontakoztatását.

Többnyire „első eminensként” szerzett alapos műveltséget a sátoraljúj helyi piaristáknál, az eperjesi evangélikus kollégiumban, majd jogi szakismereteket a sárospataki református főiskolán. Iskoláinak eltérő szellemisége alighanem segítette az evangélikus ifjúban a rá oly jellemzővé váló vallási türelem kialakulását, illetve éleszthette az igényt az egyoldalú értékítéletek mérlegelésére. De a fiatal jogász egyelőre még nem tért le a felfelé vezető, kitaposott útról. Alig volt huszonegy éves, amikor a pesti ítélőtáblánál befejezte joggyakorlatosságát, s frissen szerzett ügyvédi oklevelével visszatért Zemplénbe, ahol segítve, majd felváltva megrokkant édesapját, támasza lett szeretve tisztelt szüleinek és négy húgának.

Sikert sikerre halmozott a fiatal jogász nemcsak ügyvédként, hanem a városi, majd a megyei közélet színterein, s nem utolsósorban a társaságban is. Ha a nemesi aranyifjakhoz hasonlóan csak az terheli, hogy nem volt mentes némi könnyedségtől a széptevésben és a játékasztalnál, úgy aligha lett volna akadály a fényes megyei karrierjének. De a fiatal Kossuth

kivételes helyi sikerei ellenére sem azonosult azzal a világgal, amely tágra nyitotta kapuit előtte. Ellentmondásaiból sokat felismerve és kiküszöbölésükre törekedve szükségképpen került összeütközésbe vele.

Az 1828-ban papírra vetett, első, közügyekkel foglalkozó tanulmánya, a vissza-visszatérő hazai éhínségek okait és elhárításuk lehetőségeit tárgyaló írása, az *Értekezés az éhségmentő intézetekről* jól példázza, hogyan éltek meg együtt benne az örökölt előítéletek és a csírázó reformtörekvések. Öregkori visszatekintésében annak bizonyítékát látta tanulmányában, milyen „fejletlen volt értelme” annak megírásakor. S valóban, az asszonyok cifrázkodásának, a férfiak italozásának, a kocsmárosok csábítgatásának, tehát a tüneteknek a társadalmi bajok okai-ként történő feltüntetése éppúgy a korban szokványos leegyszerűsítés volt, mint annak feltételezése, hogy a rendi alkotmányosság minden probléma megoldására alkalmas keretet biztosít. Ugyanakkor a felesleg és a hiány egyidejű létezésének kimutatása közgazdasági érzékét villantotta fel, a politikait pedig annak leszögezése, miszerint az a „hatalmas előlépés”, amit Franciaország elért, elválaszthatatlan a feudális „bilincsek öszvetörésétől”, azaz a jobbágyfelszabadítástól. A fiatal Kossuth ugyan a rendi ellen-

zékkel együtt vallotta, hogy „Bécs továbbra is azon örvény marad, amely gazdaságunkat elnyeli”, de ez a vélemény nem tartotta vissza az akkoriban még ritka nemesi-nemzeti önbírálattól. Két évvel Széchenyi István *Hitelének* megjelenése előtt lényeglátó módon szögezte le, hogy „mindön politikai helyzetetésünknek részint valódi, részint képzelt sérelmei felől örökösen panaszkodni meg nem szününk, az önhatalmunkban álló javításoknak behozásán, gazdaságbeli sérelmeinknek önmagunktól függő orvoslásán [...] közös egyetértő erővel nem igyekszünk”.

Kossuth egész pályájára kihatottak azok a tapasztalatok, amelyeket az 1828. évi országos adóösszeírás elrendelt felülvizsgálata során, az évtizedfordulón szerzett. Közreműködése 124 zempléni település felülvizsgálati jegyzőkönyvében állapítható meg; ezeknek több mint fele az ő keze munkája, és az ő tollából származott a tanulmány méretű, latin nyelvű megyei összegzés is. Végkövetkeztetése az volt, hogy a megye adózó népességének jelentős része már-már elviselhetetlen nyomorban él. A komor összkép valóságtartalmát hamarosan csattanósan bizonyították az 1831. évi kolerajárványhoz kapcsolódó parasztfelkelés rettenetes fejleményei. A veszély közeledtével a közbizalom Sátoraljúj helyen a tettrekész szervezőnek ítélte Kossuthot a „kolerabiztos” szerepébe emelte. Határozott, de a lakosság felesleges zaklatását kerülő intézkedései nemegyszer kerültek ellentétbe az életidegen „felsőbb rendelkezésekkel”.

Zemplénben a jórészt fiatal értelmiségi nemesekből formálódó ellenzéki csoportosulásnak hamarosan Kossuth lett az egyik meghatározó személyisége. 1830 nyarán a megyei közgyűlésen – meggyőződésének kinyilvánítását „polgári kötelességnek” minősítve – alkotmányos aggályát hangoztatta *Ferdinánd* trónörökösnek még apja életében tervezett (majd végbe is vitt) megkoronázásával szemben. Az alkotmányosság melletti fellépése logikus előzménye volt annak, hogy fél évvel később nemcsak szolidaritását hangoztatta a lengyelek iránt, hanem figyelmeztetett: küzdelmük „egész Európa ügye”, hiszen leverésük a szabad intézmények és az alkotmányos fejlődés legfőbb veszélyeztetőjének, a cári hatalomnak a túlsúlyát eredményezi a kontinensen. A lengyel tragédia meghatározó szerepet játszott abban, hogy a pályakezdő Kossuth egyre kritikusan ítélte meg a Magyarország al-

kormányos önkormányzati törekvéseit gáncsoló metternichi politikát. A fenyegetettség érzésével összhangban erősödött békétlensége az ország kiszolgáltatottságával szemben, és igaz meggyőződésévé vált, hogy a nemzet felemelkedése korszerűsítő reformpolitikát kíván. A megye hatalmasságai ugyan elgáncsolták a „kellemetlen” nézeteknek hangot adó fiatal politikust, annak azonban nem tudták útját állni, hogy a felsőtábla néhány, Kossuthal rokonszenvező tagja őt küldje meghatalmazottjaként, „*távollevők követjeként*” az 1832 végén megnyílt pozsonyi országgyűlésre.

Az első reformországgyűlésen megjelenő Kossuth keserőséggel a szívében és valóságismerettel a fejében érkezett Zemplénből. Reformkészségét és az átalakulásért vivandó alkotmányos küzdelem iránti elkötelezettségét a felvilágosodás klasszikusai, a kiváltságokat s az abszolutizmust bíráló nyugati liberálisok, valamint a megújulás hazai sürgetői, mindegyikük Széchenyi ihlették. Megyei közéleti szerepe azonban felismertette vele azt is, hogy a kiváltságrendszer és a bűnös közöny a nép nyomora és kiszolgáltatottsága iránt miként társul önző gyávasággal, ha az elkeseredés pusztító lázadásba torkollik.

Keserű tapasztalatai is hozzájárultak ahhoz, hogy Széchenyinél is inkább Wesselényi átfogó felfogásával azonosult, miszerint a gazdasági, társadalmi és politikai átalakulás követelményei elválaszthatatlan kölcsönhatásban állnak egymással. A zsörtölődő – ám a két tűz közé szorulástól félve az udvarral kötendő alkalmi alkura mindig kész – rendi „sérelemi” ellenzék helyett olyan „reformellenzék” támogatására vállalkozott, amely hajlandóságot mutat az érdekegyesítés követelményét úgy értelmezni, hogy az foglalja magában az ország anyagi kiszolgáltatottságának felszámolásáért és alkotmányos önkormányzatának biztosításáért megvívandó politikai küzdelmet is. A polgári nemzetté válásért folytatandó küzdelmet e felfogás szerint akkor lehet a hátbatámadástól mentesíteni, ha a parasztságot – és általában a kiváltságnélküliek millióit – fenyegető alattvalókból érdekelt szövetségekké teszik.

Az országgyűlés vitáiban Kossuth „*távollevők követjeként*” érdemleges szerepet közvetlenül nem játszott. Annál jelentősebb lett közvetett, tényközlő és tudatformáló hatása a törvényhozás vitáit ismertető *Országgyűlési Tudósítások* szerkesztése révén. A folyóirat, melynek kinyomtatását megtiltották, lelkes ifjak másolataiban került terjesztésre, sőt egyes előfizetők még újra is másoltatták. Kossuth így tette országszeretete ismertté a reformellenzék érveit, politikai küzdelmeit, sőt azt a méltánytalanságot is, amelyet a bécsi kormányzat kiszolgálói rovásukra elkövettek. De Kossuth nemcsak rekonstruálta és ismertette a vitákat, hanem sokat tanult is belőlük. Ebben az időszakban vált a megoldandó hazai problémák már-már teljes körű átfogására képes politikussá.

1833-ban írott, a cenzúra által betiltott művével, de érveit így is használva figyelmeztetni kívánta a nemességet arra, hogy saját szabadságát és jogait csak akkor tudja fenntartani, ha részesíti azokban a népet. Hiszen „*csak azon érdek erős, mellyben sokan osztoznak*”. A nemzetféltő aggodalommal szembeesítve az orosz cár hatalmának erősödését és feltételezett megosztó szándékait Magyarország társa-

dalmi és nemzetiségi feszültségeivel, Kossuth igen sürgetőnek minősítette a jogkiterjesztést, „*házánk lakosainak a polgári lét köteleivel szorosra kapcsolá*”-sát.

A reformellenzék nézeteit az *Országgyűlési Tudósítások* lapjain szétsugárzó Kossuth a pozsonyi diéta berekesztése után, 1836 tavaszán sem tette le a tollat. Már csak azért sem, mert a bécsi kormányzat és hazai támogatói a megtorlás eszközeihez nyúltak. Letartóztatták a reformellenzék támogató joggyakornokok, az „*országgyűlési ifjak*” vezetőit, továbbá „*folyamatba tették*” a Wesselényi Miklós és más reformpolitikuskok ellen korábban indított politikai pereket. Kossuth felismerte, hogy az országgyűlés feloszlásával az ellenzék a megyékben elszigetelődés fenyegeti, aminek következtében ellensúlyozatlanok maradnak Metternichék akciói és rágalmi. Új lapjával, a *Törvényhatósági Tudósításokkal* igyekezett biztosítani a megyék és a városok – az országban formálódó közvélemény – tájékoztatását a helyi tanácskozásokról, határozatokról. Miközben új lapjának oroszlanrészre lett a terrorhullám elleni tiltakozás kibontakoztatásában, Kossuth személy szerint is fontos szerepet vállalt az országgyűlési ifjak jogi védelmének megszervezésében. A bécsi kormányzat, amely korábban mint Wesselényi tehetséges tanítványát, *Kölcsey* hűségét követőjét, *Deák* fegyverhordozóját tartot-

ta veszélyesnek, immár a fő „felbujtót” látta benne. Kossuth egy éven át dacolt a folyóiratát tilalmazó hatalommal, megyét megye után sorakoztatva fel igazá mellett, mígnem 1837. május 5-én egy katonai különítmény fedezetével börtönbe vetették. Noha betiltott lapja – általa törvényesnek tekintett – megjelentetésén kívül érdemleges vádat nem tudtak rábizonyítani, előbb három-, majd négyesztendi fogságra ítélték. A Deák vezette reformellenzék – kihasználva az európai feszültségektől tartó Metternichék szorult helyzetét – három év után érte el a politikai foglyok, köztük Kossuth szabadon bocsátását.

Az 1840. május 10-én szabaduló Kossuth nem érte be az öt ünneplők köszöntésével, hanem élni kívánt a megnövekedett közfigyelem adta kivételes lehetőségekkel. Alig egy hónap múlva, június 9-én mondta el híres beszédét, amelyben a reformtábor egységének szükségességéről szólva a „*zettség*” ellen küzdők példaképeként hivatkozott Széchenyi Istvánra, „*kinél nagyobb magyart nemzetem évkönyveiben nem ismerek*”. A megyegyűlés együtt ünnepelte kettőjüket, de a „*legnagyobb magyar*” bizalmatlansága nem csökkent a „*túlzónak*”, Wesselényi-tanítványnak tekintett Kossuth iránt. Pedig a fellegjáró kalandorságot és az öncélú elméletieskedést egyaránt elhárító, a hazai valóság lehetőségeivel számot vető Kossuthban

megbízott a reformellenzék vezető gárdája, Deáktól Batthyányig, s öt jelölték új lapjuk, a *Pesti Hirlap* szerkesztésére. A tulajdonos, *Landerer Lajos* ehhez a kormányhatóságok hozzájárulását is megszerezte. Látványos engedékenységük azon a reményen alapult, hogy a családalapításra készülő Kossuth, szerkesztői állását féltve, keresni fogja a cenzúrázató hatalom jóindulatát. Nem így történt. Kossuth nemcsak az 1841. január 2-án indult lap beköszöntőjében hirdette, hanem mindvégig be is tartotta: „szennyes érdekek vezetni soha sem fognak, meggyőződésünk nem lesz eladó.”

Kossuth önismerethez és a szükséges teendők felismerésének lehetőségehez kívánta juttatni olvasóit: „Ismernie kell [...] a nemzetnek előbb önmagát és ismernie kell szükségeit, aztán megvitatni célt és eszközöket, dolgot és módokat minden oldalról, s ha ekkor elkövetkezik a törvényhozás ideje, áldásdus leend.” Korszerű lapjával, az angol példát nálunk meghonosító vezércikkeivel, vidéki levelezőinek írásaival, a mondánival sokoldalúságával, előadásának frissességével új fejezetet nyitott a magyar sajtó történetében. Megjelenése első öt hónapjában –

tehát a lapot érő átfogó bírálatot megelőzően – vezércikkben foglalkozott a nem nemesek birtokjogával, az ősiség Széchenyi által sürgetett eltörlésének szükségességével, a jobbágyok örökváltásának előmozdításával, a külkereskedelem fellendítésének lehetőségeivel, az önkormányzati, kivált a megyei visszaélésekkel, a büntetőeljárással, kiemelten a testi fenytéssel. Szólt Magyarország és Erdély egyesülésének bel- és külpolitikai indokairól, a nyelvkérdésről, a társadalmi magatartásformákról, a magyarság hitelét rontó „*úri betyarkodásról*”. Figyelmeztetett a túrhetetlen közegészségügyi állapotokra, a csecsemőhalandóság megdöbbentő mértékére, a szervezett gyermekgondozás szükségességére, a népnevelés és a művelődésügy elmaradottságára.

A *Pesti Hirlap*ot reformellenzékisége, a visszaéléseket és előítéleteket ostromozó bátorsága, őszinte patriotizmusa és a látóhatárt átgigó európaisága tette páratlan sikerűvé. Előfizetői számát tekintve félév múltán az első helyre került, sőt a késve jelentkezők kérésére az első két hónapban megjelent számait újra kellett nyomtatni. Erős ellenérzésekkel olvas-

ta viszont a lapot Széchenyi, aki nem saját törekvései kiteljesítőjét, hanem Wesselényi „faltörő” politikájának folytatóját látta Kossuthban. Szepe volt Széchenyi aggodalmaskodásában a betegségtől gyötört államférfi belső egyensúlyzavarainak, a saját reformkezdeményezése miatt fel-felerősödő önvádnak, amit egyesek szándékosan élesztettek zaklatott lelkeiben. Ez magyarázza, hogy – saját naplóbejegyzései szerint – nemcsak aggodalommal szólt a nádornak a *Pesti Hirlap* sikerei miatt, hanem még cenzúra általi megfékezését is ajánlotta. Hiába próbálta lebeszélni Deák és *Eötvös József*, 1841 nyarán Széchenyi *A kelet népe* című könyvvel lépett fel Kossuth „izgatása” ellen. Elismerte ugyan, hogy Kossuth célja – „*az emberiségnek megmenteni egy nemzetet*” – helyeselhető, „*modora*” azonban rossz, „*a szívhez szól, a helyett, hogy az észhez szólna*”. Minthogy javításra képtelennek ítélte, felszólította, ne használja adottságait „*Magyarországnak zavarba hozására*”.

Kossuth hat hét alatt írta meg *Feleletét*. Bizonyosságát adta azon őszinte hitének, hogy maga a hazai valóság lázít, s a megújulás szükségességét hirdető lapjával éppen a felfordulásnak veszi elejét. Joggal hivatkozott arra, hogy a válság tüneteit mutató valóság megismertetése előfeltétele egy reformprogram kialakításának és érvényesítésének. Elhárította a hatásvadászat vádját, de kívánatosnak ítélte, hogy „*az ész és a szív*” működésének összhangja érvényesüljön a törvényhozásban. Széchenyi tanítványának vallotta magát, sőt, „*napszámosául*” ajánlkozott a nemzet jövődjét alakító munkájához. Közérdeknek nyilvánította, hogy egymás mellett, s ne egymás ellen küzdjenek. De tiszteletudó válaszában félreérthetetlenül tette Széchenyi számára, hogy „*vezéri levelét önmaga szakítaná szét*”, ha meggyőzés helyett „*vak hódolatot követelne*”. Egyúttal figyelmeztette a kiváltságosokat: olyan kor köszöntött be, „*melynek hegyelem nem kell, mely jogot és igazságot követel*”, és a Magyarországot megújító „*vegetani*” folyamat mindenképpen végbe fog menni, „*veletek, általatok, ha nektek tetszik; nélkülütek, ellenetek, ha kell*”. A vita hozadéka: a megbírált szerkesztő még egyértelműbben rendelte alá előadóképességét mondanivalójának, retorikáját logikájának. A reformtáboron belül is szétágazó nézetek közös nevezőjére általában sikerrel rátalálva mutatta az irányt, amelyet követve fokozatosan, de feltartóztatathatatlannal valósággá válhat „*a nemzeti újjászületés*”.

A „teendők legfőbbikének” minősített örökváltás kérdésében Kossuth a fokozatosság elvét kívánta érvényesíteni. Az 1840-ben létrejött engedőleges törvény – Széchenyi 1831-ben kifejtett állásfoglalásával összhangban – földesúr és jobbágy megegyezésétől tette függővé a megváltást. Bár Kossuth már 1833-ban elkerülhetetlennek ítélte a földesurak törvény általi kötelezését a kármentesítésükkel járó általános örökváltásra, lapjában mégis támogatta az engedőleges törvény végrehajtását, és nagyra értékelte a feudális függés önkéntes felszámolásának vonzó példáit. Az örökváltás előmozdításával is összefüggött a reformellenzéknek az a Kossuth által is szorgalmazott törekvése, miszerint az 1843-ban összeülő országgyűlés a nemesi adómentesség lebontásával lásson hozzá a közteherviselés fokozatos bevezetéséhez. A Magyarország rovására érvé-

nyesített birodalmi gazdaságpolitika régi in-
dokát – egyre inkább ürügyét – lehetett volna
ezzel érvényteleníteni.

Kossuth fontosnak tartotta a „városi kérdés”
rendezését: egyrészt a városok országgyűlési
képviselőinek megerősítését, másrészt a vá-
rosokon belül a kiváltságrendszer felszámolá-
sát. Az erősödő és demokratizálódó polgári
elemekben ugyanis támaszt remélt mind
az előjogok és előítéletek elleni, mind az or-
szág gazdasági-társadalmi elmaradottságának
felszámolásáért megvívandó küzdelemben.
Mindezzel szorosan összefüggött, hogy Kos-
suth a hazai zsidóság jogegyenlősítésének
egyik legkövetkezetesebb szorgalmazójává
vált. A Deák vezette reformellenzék által fel-
karolt és 1840-ben – Kossuth bebörtönzése
idején – az alsótábla többsége által elfogadott
jogegyenlősítést a főrendek többségének és az
udvarnak az ellenállása folytán nem iktatták
törvénybe. De a zsidóságot sújtó korábbi ren-
delkezések részleges felszámolása is elég volt
ahhoz, hogy – elsősorban a kiváltságos váro-
si versenytársaik által befolyásoltak körében –
hangot kapjon a vallási előítéletekből is táplál-
kozó antiszemita uszítás. Kossuth 1844 ta-
vaszán egyértelműen foglalt állást lapjában: „a
zsidóságot hazánkban nem másnak, mint honunk

lakosai oly töredékének kell tekinteni, mely a töb-
biekől csak vallásos hitben különbözik.” Márpe-
dig „azért, mivel valaki a nagy világegyetem is-
tenét más templomban imádja, mint mi, polgári
jogokból kizárni isten törvényével, igazsággal po-
liticával ellenkezik”. Leszögezte, hogy a politi-
kai eszközökkel végrehajtható jogegyenlősítés
„ideje elérkezett”. Hozzátette, hogy a feltehető-
en lassú társadalmi „gyebeforradás” érdekében
kívánatos, hogy a zsidóság is törekedjen a kü-
lönállás – étkezési, ruházatkodási, hajviselési
szokásokban is rögzült – maradványainak fel-
számolására. Állásfoglalása hozzájárult ahhoz,
hogy a hazai polgárosodó zsidóság nagy több-
sége nem a birodalomban meghatározó szere-
pet játszó német polgársághoz, hanem a ma-
gyar középrétegekhez kívánt asszimilálódni.

Az 1840-es években Kossuth egyre növekvő
fontosságot tulajdonított Magyarország kül-
gazdasági kapcsolatainak. Már Wesselényi
nyomán felismerte: illúzió a „belső reformra”
korlátozódás, Bécs nélkül érdemleges változ-
tatás aligha valósítható meg – hiszen kezében
van az adó- és pénzügy, gyakorlatilag az ál-
lamháztartás, továbbá a vám- és kereskede-
lempolitika –, s ha egyben-másban netalán
mégis, a reform esetleges hasznát a kormány-
zat, illetve annak kedvezményezettje leföloz-

hetné, az országból kiszivattyúzhatná. Az
1840-es évek elején, közgazdasági tájékozó-
dása nyomán Kossuth rádöbbent arra, hogy
az ellenzék hagyományos vámpolitikai kon-
cepciója felülvizsgálatra szorul. A liberális el-
vekkkel is feldúsított ellenzéki követelés addig
az volt, hogy számolják fel a Magyarországot
az Osztrák Császárságtól elválasztó belső vám-
határt, illetve módosítsák, lehetőleg egyenlő-
sítsék a számunkra igen hátrányos vámtétele-
ket. Kossuth most azt ismerte fel, hogy a bel-
ső vámhatár felszámolása a magyar gazdaság
számára – új módon ugyan, de – a függőség
és alárendeltség továbbélését eredményezné,
hiszen a nyugati tartományok ipara – a hata-
lom korábbi kedvezései miatt is – tetemes
előnyhöz jutott. Az eshetőségeket sokoldalúan
elemző Kossuth a liberális gazdasági alapelvek
fenntartásával, de részleges felfüggesztésükkel
ajánlott védekezést a birodalom, illetve a né-
met vámszövetség beolvasztással fenyegető
húzóhatása ellen. Az iparosítás fontosságát fel-
ismerve emelt szót az ellen, hogy a nemzet „fel-
karú óriásként”, az agrártermelésre szorítkoz-
va kiszolgáltatottja legyen a természet szesz-
lelyeinek, illetve fejlettebb szomszédainak. Már
1842-ben leszögezte, hogy „politikai független-
ség industrialis függetlenség nélkül nem egyéb,
mint ábránd s nem soká tartható öncsalás”. Ova
intett azonban a mindenáron való önelltá-
stól és iparosítástól, hogy „nemzetünk mindent
[...] maga természetén, maga gyártson és zárkóz-
zék el a világtól, [...] hanem természetse és gyár-
tsa mindazt, a mit haszonnal gyárthat, természet-
het, [...] mik által oda emelkedhetik, hogy más
nemzetekkel viszonyaiban ne az alárendeltség,
hanem a kölcsönös haszonnal cserélő egyenlőség
fokára lépjen”. De a bécsi kormányzat éppen
ezt nem akarta. Felségjognak nyilvánította a
vám- és kereskedelempolitikát, s az 1843–44.
évi országgyűlés ellenzéki többségű alsótáblá-
jának minden gazdaságpolitikai reformjavas-
latát elutasította.

1844 őszén Országos Védegyelet alakult,
melynek elnökévé Batthyány Kázmér grófot,
igazgatójává Kossuthot választották. Tagjai ön-
kéntes fogadalmat tettek, hogy – ha mód van
rá – iparcikkszükségletüket hazai termékből
fedezik. A Kossuth által támogatott Iparegye-
sület, az általa szervezett iparműkiállítások so-
ra mellett a Védegyelet, valamint a vele sok te-
kintetben együttműködő Gyáralapító Társaság
legalább 95 kisebb-nagyobb ipari üzem meg-
alakulását és számos korábbiak a fejlődését
mozdította elő. Kossuth gazdaságpolitikai el-
gondolásai, amelyeket a *Pesti Hírlaptól* 1844-
ben történt megfosztása után az Iparegyesület
Hetilapjában fejtegetett, korántsem voltak
mentesek a politikai tevékenységét árnyékként
követő veszélytudattól. Ez azonban nem
passzivitásra, hanem a lehetséges kiút keresé-
sére sarkallta. Már 1842 őszén vezércikkben
fordult szembe egy augsburgi hírlapíró azon,
hamisnak minősített alternatívájával, mintha
Magyarország csak aközött választhatna, hogy
„oroszl tartomány vagy német gyarmat” legyen.
Hangoztatta, hogy nemzete egyértelműen a
„Nyugattal” rokonszenvezik, de teljes határo-
zottsággal „harmadik állapotra”, azaz „szabad,
nemzeti, alkotmányos létre” törekszik, „szö-
vetséges” kíván lenni, nem „puszta eszköz”.

Kossuth nem maradt, nem is maradhatott tá-
vol a nyelvkérdés és a nemzeti, nemzetiségi

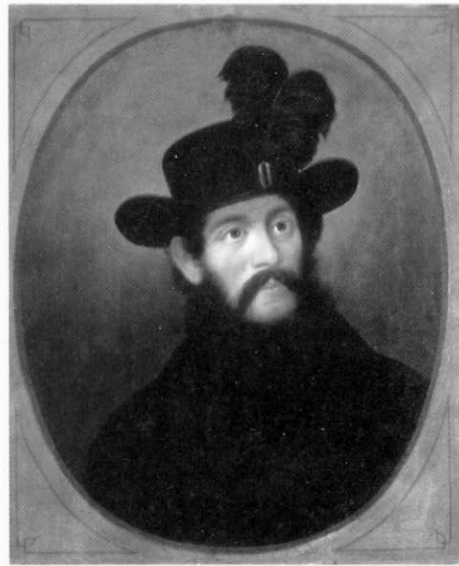

együttélés egész problémakörének vitáitól. Természetesen szükségesnek tartotta a latin államnyelv felváltását a magyarral, ugyanakkor elég józan volt ahhoz, hogy elítéljen minden kényszerítést. A származás szerinti különbségtévesztés és a kiváltságörzessel szembe forduló Kossuth, nemzetiségi és vallási hovatartozástól függetlenül, minden „honpolgár” számára biztosítani kívánta az egyenjogúságot, ami persze nem jelentette az egyes nemzetiségek közösségi jogainak elismerését. A jelentkező feszültségek jó alkalmat teremtettek mind a „régí rend” híveinek, mind a reformellenzék bírálóinak, hogy az együttélés természetesen is növekvő feszültségeiért a „nemzeti megújulás” szorgalmazására, nem utolsósorban Kossuthra hárítsák a felelősséget. Ugyanakkor a leginkább kiéleződő horvát kérdésben elhárították Kossuthnak a helyzet tisztázását célzó javaslatát. 1842-ben ugyanis Kossuth azt indítványozta, hogy a feszültséggel terhes viszony „testvérivé” alakítása érdekében magyar részről lehetővé kell tenni – a korona közösségét fenntartva – Horvátország teljes különválását. Figyelembe véve a bécsi kormányzat vésszes következményekhez vezető megosztó politikáját, a javaslat Kossuth kivételes lényeglátását tanúsítja.

Nem volt alaptalan Kossuthnak az a véleménye sem, hogy a kiváltságok és az önkényuralmi megnyilvánulások elleni küzdelemben, a polgári átalakulás és a népképviselőre épülő alkotmányosság érdekében elnyerhető az együtt élő nemzetiségek támogatása is. De ehhez – vonta le a következtetést a viták tanulságaként is – mérsékletre és türelemre van szükség a nyelvkérdésben, gyors és hatékony lépésekre a jobbágyrendszer felszámolása, a polgári és politikai jogok megújulást teremtő kiterjesztése terén. 1846-ban az Osztrák Császárság lengyel tartományainak drámai fejleményei tanúsították Kossuthék aggodalmainak jogosságát. Hiszen a bécsi kormányzat a lengyel szabadságtörekvéseket a jobbágysorban tartott, jórészt ukrán parasztság segítségével fojtotta vérbé. Kossuth – jól érzékelve az európai hatalmi válság érelődését is – indokoltan fűjt riadót: „Menjünk, különben menettetünk!” Arra figyelmeztetett, hogy a közelgő történelmi változások nem biztosítanak korlátlan időt „fontolgatásokra”, a reformok további késleltetése esetén „a nemesség kaszára kerül, s e tor egyszersmind a magyar alkotmány s magyar nemzetiség halálnapja lesz”. A hazát „toldozó, foldozó reformkáinkkal” megmenteni nem lehet, csak „a néppeli egy testté forrás” biztosíthatja a jövőt, ami mindenekelőtt „az úrbéri viszonyokból általános országos váltság általi kibontakozást”, azaz a jobbágyrendszer felszámolását követeli meg, különös tekintettel a nemzetiségi jobbágytömegek szükséges megnyugtására, néhan még lehetséges megnyerésükre is.

A válság közeledtét jól érzékelő Kossuthnak oroszlátnrésze volt abban, hogy a reformellenzék zöme 1847 tavaszán vállalta a szervezeti megújulást, s a Batthyány Lajos gróftól elnökévé választó Ellenzéki Párt kibocsátotta programját. Kossuth, aki az alapjavaslatot fogalmazta, meghatározó szerepet játszott a Deák

eredemleges kérdésekre terelni. Taktikája ugyan nem hozhatott áttörést, de részszikereket eredményezett, így – ha a közteherviselés általános bevezetését nem is – egyes terhek közössé tételét sikerült támogatottá nyilváníttatni, az örökvaltság kérdésében pedig elfogadtatták a földesurak kötelezésének elvét. Az ellentámadás azonban nem maradt el. Az

ellenzék támogató követek közül néhányat megingatva, 1848. február 5-én a reformtörekvéseket sújtó önkényes rendszabályok megítélésének kérdésében – egyetlen szavazattal ugyan, de – sikerült a Kossuth vezette reformellenzékietek kisebbségbe szorítani. A törvényhozás békéjének felborításaért Kossuth indokoltan a felbujtókat és köpönyegforgatókat téve felelőssé, higgadtan folytatta a küzdelmet a reformprogram valóra váltásáért. A megosztási kísérlet kapcsán 1848. február 11-én kelt levelében Deák Ferenc így írt Wesselényinek: „igen örültem azon bizodalomnak, mellyel az ellenzék Kossuthot, mint vezért környezé, s azon szilárdással párosult ügyességnek, mellyel Kossuth eddig a legfontosabb tárgyakat s azoknak részleteit kezelte, s nem csekély reményeket tápláltam az országgyűlés eredménye fölöött. De talán csak mulékony lesz ezen meghasonlás, s majd egyesülnek ismét valamennyien Kossuthal és Kossuth körül, hiszen jelesebb, ügyesebb, alkalmatosabb vezetőt párt nem kívánhat, nem találhat, mint ellenzékünk bír Kossuthban.”

A várva várt európai változások, majd a párizsi forradalmi áttörés hírei nyomán, 1848. március 3-án a reformellenzék megbízásából kezdeményezett felirati javaslatában Kossuth már gyökeres fordulat előmozdítását kívánta az uralkodótól. Az alsótábla elsőpró többsége által támogatott felirat a jobbágyrendszer felszámolásának, a közteherviselés bevezetésének, a politikai jogok kiterjesztésének igénye mellett a gazdasági fejlődést elősegítő intézkedések jóváhagyását kívánta, és olyan, „minden idegen avatkozástól független” nemzeti kormány kinevezését, amely „a többség alkotmányos elvénél legyen felelős” megtestesítője. Kossuth figyelmeztette az udvart, hogy „szívából hú csak szabad ember lehet”, ezért csakis feliratuk elfogadása erősítheti meg a Habsburg-dinasztia trónját, valamint az, ha az Osztrák Császárságban is lehetővé teszik az alkotmányos kormányzat megteremtését. Ez a követelése,

amely a bécsi forradalom erjedésére roppant hatást gyakorolt, jól mutatja, hogy Kossuth Magyarország megújulását nem elválasztani, hanem egybekapcsolni kívánta a Lajtán túli tartományokéval az abszolutizmus leküzdése érdekében.

A felsőtábla – a bécsi kormányzat támogatásával – késleltetni próbálta a felirat továbbítását az uralkodóhoz. Kossuth ezért a pesti ellenzéki erők petícióját kérte segítségül, ami az ellenzéki követeléseket forradalmi jelszavakká tömörítő 12 pont megalkotására ösztönözte a „márciusi fiatalokat”. A március 13-ai bécsi forradalom híre gyors cselekvésre ösztönözte Kossuthot. Nagy része volt a felirat elfogadásában és radikálizálásában – mindenekelőtt az általános örökvaltság követelésének a földesurak állami kártalanítását kimondó jobbágyfelszabadítással fejlesztésében –, majd küldöttség útján az udvarba juttatásában. Meghatározó szerepet játszott abban, hogy a küldöttség Bécsben sikerrel járt, majd a pozsonyi országgyűlés meghozta, az udvar pedig nehezen, de elfogadta az új korszakot nyitó törvényeket.

Kossuth a Batthyány-kormányban, a pénzügyminiszter nehéz posztján gyakran került a visszahúzó és az előresietők keresztútjébe. Míg a reformkorban elsősorban az biztosított szavának erőt, hogy hangot adott a szükséges megújulásnak, 1848-ban még az is, hogy az önvédelem eszközeinek megragadása előtt nem hártotta el az elfogadhatónak tartott kompromisszumot. Nem becsülte le a radikálisok által jelzett veszélyeket, de tisztában volt azzal, hogy az átalakulásnak megnyerni remélt többség zöme számára elengedhetetlen annak bizonyítása, hogy a békés megoldás lehetőségei kimerültek, s választani csak a törvénybe iktatott társadalmi és nemzeti vívmányok megcsonkítása, sőt feladása vagy fegyveres védelme között lehet.

1848 kora őszén Kossuth világosan felismerte: még az áprilisi törvények részleges feláldozása és az udvar követeléseinek történő behódolás sem biztosítaná hazájának a békét, hiszen Bécs arra törekszik, hogy itáliai és német hatalompolitikai céljai érdekében ismét korlátlanul rendelkezék Magyarország embertartalékával és anyagi erőforrásaival. Ennek ellenére helyeselte, sőt kezdeményezte, hogy tárgyaló küldöttséget menesszenek az udvarhoz és a birodalmi parlamenthez, s felajánlotta kimaradását Batthyány átalakítandó kormányából. Mindhiába. A Habsburg-hatalomnak nem alkotmányos partnerek, hanem parancsra váró alattvalók kellettek. De amikor az „oszd meg és uralkodj!” elvét érvényesítve határőrszölgőaljakat zúdítottak az országra, s zendüléseket robbantottak ki Bácskában és Erdélyben, Magyarországon pedig a kulcspozíciókat – törvényszegő rendeletekkel – a megújulás ellenfeleinek a kezére próbálták juttatni, Kossuth az országgyűlés felhatalmazásával a nemzet önvédelmének élére állt: toborzó körútján tízezreket gyűjtött a zászlók alá, s irányította az országgyűlés által választott és kormány hiányában annak helyettesítésével megbízott Országos Honvédelmi Bizottmány munkáját.

Kellő ismeretek híján vagy előítéletektől elvakultan ismételten próbálták valamiféle diktátornak minősíteni. Nem volt az. Igyekezett kezdeményezni, irányt adni, szervezni és kor-

mányozni, élni a választás útján ráruházott hatalommal. Nem akadályozta meg az ellenvélemény kifejtését, mérlegelésre bocsátott az övével ütköző nézeteket is, sőt, visszavonta nem egy javaslatát, amelyik nem nyerte el a többség támogatását. Éjt nappallá téve gondoskodott a honvédség felszereléséről, ellátásáról, levezelt az önkormányzatokkal, az elmaradottsággal és előítéletekkel birkózó kormánybiztosokkal, a még össze sem szokott tisztekkel, a hivatásosokkal és az önkéntesek közül előléptetettekkel, az olykor egymással is békétlenkedő lengyelekkel. A szakkérdésekben nem igényelte magának a döntés jogát, de hallatta véleményét – politikusként. A tehetsége miatt általa tábornokká kinevezett és a főserég élére emelt Görgei Artúrnak 1848. november 29-én írt: „a dolgok természeténél fogva Önnek a hadi munkálatokban teljesen szabad kezet adok, s [...] bizonytalannal nem magyarázza balra: ha figyelmeztetést tesz, nem azért, hogy kövesse, hanem, hogy megítélje.”

Teret biztosított a szakembereknek, de a politikai kérdések eldöntésében csak a népszuverenitást megtestesítő országgyűlést tartotta illetékesnek. Nem mozgósította feltétlenül a többséget saját véleményének támogatására, ha úgy ítélte meg, hogy az ellenvélemény is megérdemli a próbát. Így járt el a Windisch-Grätzhez indított békeküldöttség ügyében – nem ellenezte, noha nem remélt eredményt tőle. Pedig két oldalról is diktatúrával kecsegtették. Egyrészt visszautasította azt a képviselői indítványt, amely – még az állásfoglalás kötele-

zettségétől is mentesítve az országgyűlést – minden politikai felelősséget a Honvédelmi Bizottnak kívánt juttatni, másrészt elhárította Szemere biztatását, hogy Cromwellként összpontosítsa a teljhatalmat saját kezében. „*En nem teszem – írta 1849. január 30-ai válaszában Kossuth – s pedig azért is nem, mert először nincs rá hatalmam, másodsor akaratom, s harmadszor, mert ezt tartanám a haza halálos dőfésének.*”

A császári seregek nyílt támadásának 1848. őszi megindulása és Ferenc József törvénytelen trónfoglalása ellenére, Kossuth még 1849. február 12-én, a Debrecenbe menekített országgyűlés ülésén is úgy nyilatkozott, hogy a Honvédelmi Bizottnak „védeni kívánja a hazát igazságtalan megtámadás ellen s e védelem közben semmi utat nem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján úgy egyenlítettessenek ki, mint a körülmények szerint kiegyenlítani legtanácsosabban lehet”. A Habsburg-hatalom azonban új helyzetet teremtett. Azt követően, hogy 1849. március 6-án az ifjú császár katonai erővel szétkergette a birodalom parlamentjét, s új „alkotmányt” parancsolt népeire, Magyarországot pedig tartományokra tördelve beolvasztani rendelte az összbirodalomba, Kossuth szembefordult a megegyezés ábrándját kergetőkkel. Kezdeményezésére születtek meg – nyílt ellentmondás nélkül, legfeljebb az időzítést megkérdőjelezve, de széles körű támogatással – az országgyűlés 1849. április 14-ei, majd az azok szövegét pontosító április 19-ei határozatai, melyek kimondták a törvénytörő, békét bon-

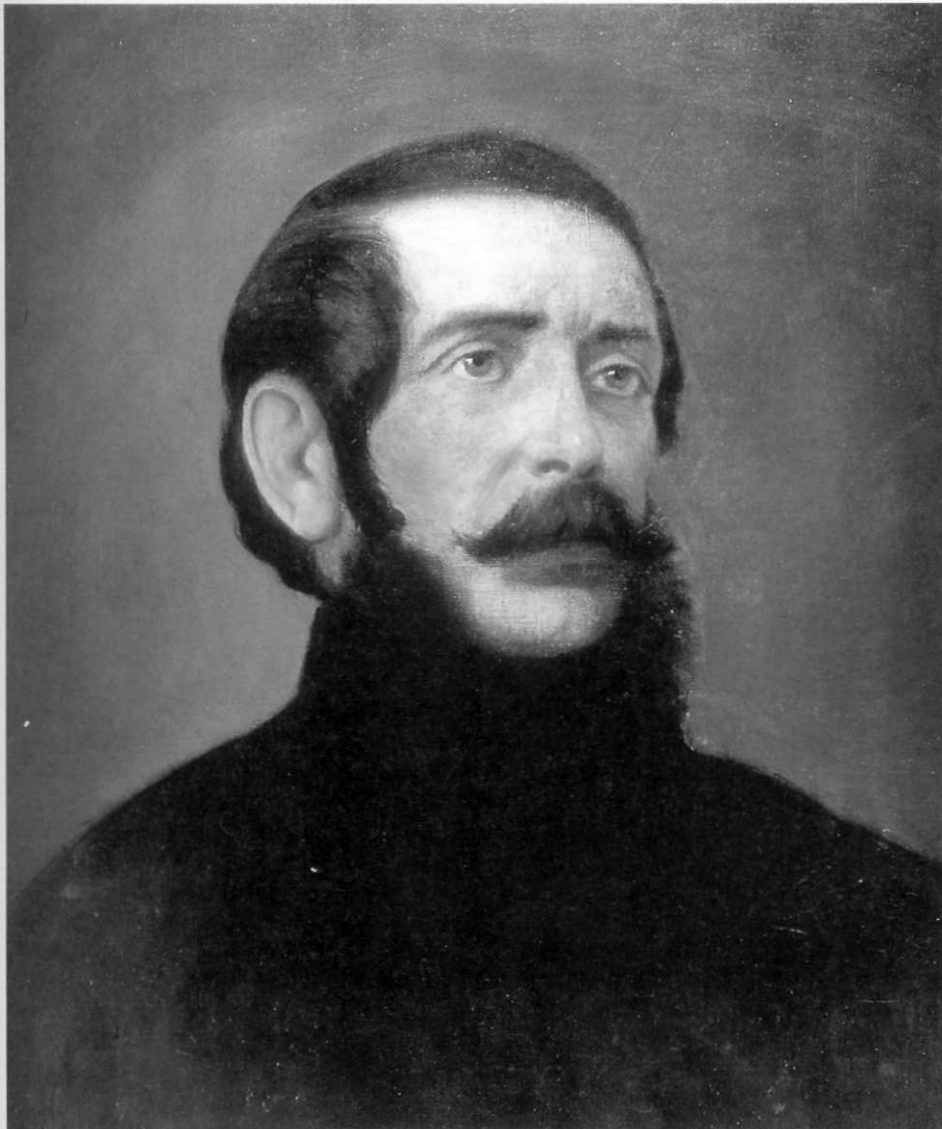
tó, az országra császári, sőt Erdélyre már cári csapatokat is zúdító Habsburgok trónfosztását és „az európai státuscsaládba” lépő Magyarország függetlenségének helyreállítását; ugyanakkor kinyilatkoztatták, hogy a nemzetnek „azon népekkel, melyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak, békét s jó szomszédságokat alapítani és minden más nemzetekkel barátságos kötésekkel szövethetzeni elhatározott akarata”. Az államforma meghatározását a szükségesnek ítélt alkotmányozás utánra halasztva, Kossuthot ideiglenes államfővé, az országgyűlésnek felelős kormányzóelnökké választották.

A honvédseregek Bem vezetésével Erdély, Görgei irányításával Magyarország területének szinte egészéről kiszorították a császári seregeket. A jobbágyszabadító vívmányokat kiteljesítő és megerősítő kormányzóelnöki rendelettel folytatódott a jogalkotó munka. Érdemleges lépések történtek az igazságszolgáltatás szervezetének megerősítésére, és sor került egy „kegyelmi szék” felállítására is. Kossuth és a cári fegyverekkel levertt román forradalmi mozgalmak vezetője, N. Bălcescu 1849. július 14-én „megbékélési” jegyzőkönyvet írtak alá. Ennek fontos szerepe volt mind a nemzetiségi jogokat előremutatóan biztosítani kívánó országgyűlési határozat elfogadtatásában, mind abban, hogy Avram Iancu tüzszünetet rendelt el felkelő csapatainál. Amit 1848 tavaszán Kossuth sajnálatára nem tudtak törvénybe iktatni, az most megtörtént: az országgyűlés „hűségüket” hangsúlyozó indoklással elfogadta, a kormányzóelnök pedig kihirdette a zsidók jogegyenlőségét kimondó törvényt.

A magyar katonai sikerek nyomán azonban a Habsburg-hatalom orosz segítséget kért és kapott. Kossuthék drámai tiltakozása világszerte rokonszenvet váltott ki, de hatékony ellenlépésekre nem vezetett. A túlerőben lévő császári és a cári seregekkel vívott hősi küzdelmek nagyrészt vereséggel végződtek. Görgei, aki eredetileg nem értett egyet a honvédség erőinek a Tisza–Maros szögben történő összpontosításával, a főseréget jórészt érintetlenül, de nagy késedelemmel vezette le Komáromtól Aradig, majd a magukra maradt seregtek csatavesztései után a teljhatalmat magának követelte – a fegyverletételre elszántan. A további küzdelmet vállalóknak csak a menekülés biztosíthatott esélyt a cselekvésre. Kossuth is menekülésre kényszerült. Amit – csekély holmiján kívül – magával vitt, az kevesebb volt megszavazott, de addig igénybe sem vett kormányzóelnöki illetményénél. Menekülésével magára vonta az értetlenek, a bűnbakot keresők s a kiváltságaikat visszaszírók átkait, de megőrizte a nemzeti és társadalmi megújulást elsősorban az ő nevéhez fűző milliók szeretetét és reménykedését a jövő lehetőségeiben.

Két nehéz esztendő telt el internáltként, családjától jórészt elszakítva a Török Birodalomban. Az Egyesült Államok kongresszusa által kieszközölt szabadulását néhány hetes angliai s jó felesztendő amerikai körútja követte, majd közel egy évtizedes londoni és több mint három évtizedes itáliai számkivettsége. Hazájába csak koporsójában jutott vissza.

Az 1852 őszi kis-ázsiai internáltságából szabaduló államférfi azonban nem érte be a diadalmenetekkel: a magyar szabadságharc hatásos értelmezőjének bizonyult. De még az Egyesült Államokban – ahol kortársainak legnagyobb-

jai, Lincolntól Emersonig igenelték politikai nézeteit – sem vállalták a be nem avatkozás biztosítását a küzdelem felújulása esetére. Mégis, nemcsak meghallgatták, hanem sokan visszahangozták Kossuth szavait, így az 1852. február 6-án Ohióban megfogalmazott tételét: „Mindent a népről s mindent a nép által. Semmit a népről a nép mellőzésével. Ez a demokrácia.” És sokan találták igaznak, amit 1852. április 21-én elmondott beszédében így fogalmazott: „Ha [...] azt látják, hogy más nemzetek megsértik az emberiség nagy törvényét és azt hallgatva szemlélik [...] valójában cinkosává lesznek a bűnelkövetésnek.” De „az ifjú óriás” – az Egyesült Államok – még beírta a rokonszeny nyilvánítással, bénította többek közt a rabszolgakérdés. Angliában viszont a hatalmi egyensúlypolitika doktrínájába ütközött a számkivetett politikus. Kossuth nemcsak elfogadhatatlan etikai vétésnek, hanem a kontinens jövőjét veszélyeztető hibának tartotta, hogy Európa alkotmányos erői nem állták útját az orosz intervenciónak. Anglia idejétmúlt koncepcióhoz ragaszkodik – fejtegette –, ha nem ismeri fel: a Habsburg-hatalmat belső gyengesége alkalmatlanná teszi az egyensúlyozásra, hiszen Oroszországot nem távol tartja Közép-Európától és a Balkántól, hanem odavonzza, hogy elnyerje támogatását a jövővel bíró népek feletti uralma meghosszabbítása érdekében.

Az 1850-es években Kossuth – aki úgy ítélte meg, hogy 1849-ben Magyarország csak „csatát” veszített, s ha ragaszkodik eredeti céljaihoz, mindent visszanyerhet – igyekezett összehangolni tevékenységét az európai szabadságmozgalmakéval. Hatottak rá a római köztársaság volt elnökének, Mazzininak a „forradalomcsináló” módszerei, de a hazai titkos szervezetek felszámolása és az 1853. évi milánói felkelés kudarca után elhatárolódott tőlük. Feladatának a nyugati közvélemény befolyásolását tartotta, és a felkészülést a Habsburg-hatalom elkerülhetetlen válságba sodródására – ezért kész volt személyes kockázatot is vállalni. Erőfeszítéseket tett külső támasz elnyerésére, őszinte tájékoztatásra, de a döntést a belső erőktől kívánta függővé tenni. A legfontosabbnak azt tartotta, hogy a magyar politikai vezetés vállalja az érdekegyesítés megújításának és a nemzetiségiekre való kiterjesztésének következetesen demokratikus programját.

Kossuth még törökországi internáltsága idején javaslatot dolgozott ki Magyarország alkotmányos politikai rendszerének kialakítására, amely 1849-ben csak kitűzött cél maradt. Ez a sok módosításon átesett *Alkotmányjavaslat* lett az alapja az 1859 tavaszán megalakított Magyar Nemzeti Igazgatóság belpolitikai programjának. A javaslat nem akármilyen alkotmányos parlamentáris kormányzati rendszert ajánlott, hanem az önkormányzatiság elvén alapuló, következetesen demokratikus szisztémát. Az *Alkotmányjavaslat* a személyi autonómiától a helyhatóságig építette ki az önkormányzatiság rendszerét. A demokratizmus tekintetében pedig Kossuthnak az az álláspontja érvényesült, amelyet így fejtett ki egy 1857-ben Angliában tartott előadásában: „csak a demokrácia és semmi más, mint a demokrácia azonos a szabadsággal. A demokrácián kívül is találhatók többé vagy kevésbé szabad intézmények, de ezek mindig magukban foglalnak egyenlőtlenségeket a kötelezettségek és a jogok tekintetében, kiváltságokat és men-

teségeket egyesek számára, mások kirekesztésével. A demokrácián kívül is létezhetnek szabadságok, de nem létezhet szabadság.” A javaslat nem pusztán az egyéni és a közösségi jogok kinyilatkoztatását ajánlotta, hanem tartalmazta a megfelelő biztosítékokat is. Minden szinten általános választójogra alapozott többségi döntést követelt – a kisebbség alkotmányos jogainak tiszteletben tartásával. Az önkormányzatok a végrehajtó hatalom, a kormány esetleges túlkapásai ellenében a törvényhozásban, sőt egy alkotmánybírószágban találhatnak támaszra, mint ahogy a kormányzat is az akcióképességének megbénítására irányuló törekvések ellenében. A nemzetiségiek számára – a teljes jogegyenlőség biztosítása mellett – a személyi autonómiára alapozva lehetővé kívánta tenni a csatlakozást az országos politikai szervezetekként kialakítható „nemzeti egyletekhez”. Kossuth – Telekitől eltérően – nem kívánt belegegyezni az ország nemzetiségi területekre tagolásába. Magyarországot nem szokványosan „soknemzetiségűnek”, hanem „kevert nemzetiségűnek” tekintve, készen állt arra, hogy az önkormányzatok jelentős részében többséghez jutó nemzetiségiek kezébe olyan hatalmi eszközöket adjon, amilyenekkel Európában csak uralkodó nemzetek rendelkeztek. Az *Alkotmányjavaslat* szerint az önrendelkezéshez jutó Magyarország törvényhozásának a majdani nemzetközi viszonyoktól függően kell eldöntenie az államforma kérdését, a kívánatosabbnak ítélt köztársaság vagy az alkotmányos királyság intézményesítését.

Közvetlen összeköttetés híján Kossuth – akinek ereje mindennél inkább a népével fenntartott kapcsolattól függött – közvetítőkre szorult, anélkül, hogy lehetősége lett volna határozatosan és kellő időben fellépni törekvéseinek eltorzító, majd gáncsolói ellen. Annak a hazai ellenállási szervezetnek ugyanis, amely a száműzöttek részéről Teleki által közben tartott kapcsolatot otthon monopolizálta, olyanok – így *Almásy Pál*, *Tisza Kálmán*, *Podmaniczky Frigyes* – szabták meg a politikai gyakorlatát, akik az ország önrendelkezésének kivívását fontosnak tekintették ugyan, de a Habsburg-hatalommal való kompromisszum lehetőségének megsejtesétől kezdve többségükben kettős játékot folytattak. Mindenekelőtt azért, mert nem voltak hajlandók vállalni a Kossuthék által ajánlott polgári demokratikus jellegű kibontakozás követelményeit, különösképpen nem annak nemzetiségpolitikai elemeit. Akkor – az 1860-as évek elején – szigeteltek el hatékonyan hívei újrafelműködő táborától, s torzították el a társadalmi demokratizmus és a nemzeti önrendelkezés ötvözését szorgalmazó üzeneteit, amikor az önkényuralom gyötörte milliók leginkább tőle várták az iránymutatást, s a Habsburgokban csalódott nemzetiségiek, illetve a szomszéd népek politikai vezető köreiből is minden addiginál nagyobb készség mutatkozott a megbékélésre, sőt szövetség kötésére is.

Kossuth már az *Alkotmányjavaslat* tervezetének első felvázolásakor, 1850-ben egybekapcsolta azt a szomszédos országokkal, illetve nemzetekkel majdan kötendő államszövetség tervével, ami korántsem volt előzménytelen, és nem is maradt társtalán a más nemzetbeli és a hazai száműzöttek tervezeteiben. 1862 elején *Klapka* foglalta össze az emigráció leg-

főbb elgondolásait egy magyar–délsláv–román összefogás előkészítését szorgalmazó olasz diplomáciai akció céljára. A munkálatot Kossuth kisebb módosításokkal elfogadta, annál is inkább, hiszen annak gerincét jórészt az ő nézetei alkották. A diplomáciai használatra készült, de hamarosan nyilvánosságra került tervezet szerint a Habsburg-, illetve a török uralom felszámolása után Magyarország (és a vele népszavazástól függően újraegyesülő vagy társországi kapcsolatra lépő Erdély) államszövetséget alakíthatna Horvátországgal, Szerbiával, Romániával és esetleg más alakulatokkal népszavazás, illetve „törvényalkotó gyűléseik” határozata alapján. A szövetségi szerződés egyenes katonai és külpolitikával rendelkező gazdasági közösséggé formálná a konföderációt. A központi parlament egyik kamaráját a népesség arányában választanák, a másikba – egyenjogúságuk biztosítására – a szövetséges államok azonos számú tagot küldenének. A legfőbb végrehajtó hatalmat közös szövetségi tanács gyakorolná. Belső életét és alkotmányos berendezkedését az államszövetség minden tagja maga szabályozná, biztosítva polgárai teljes egyenjogúságát.

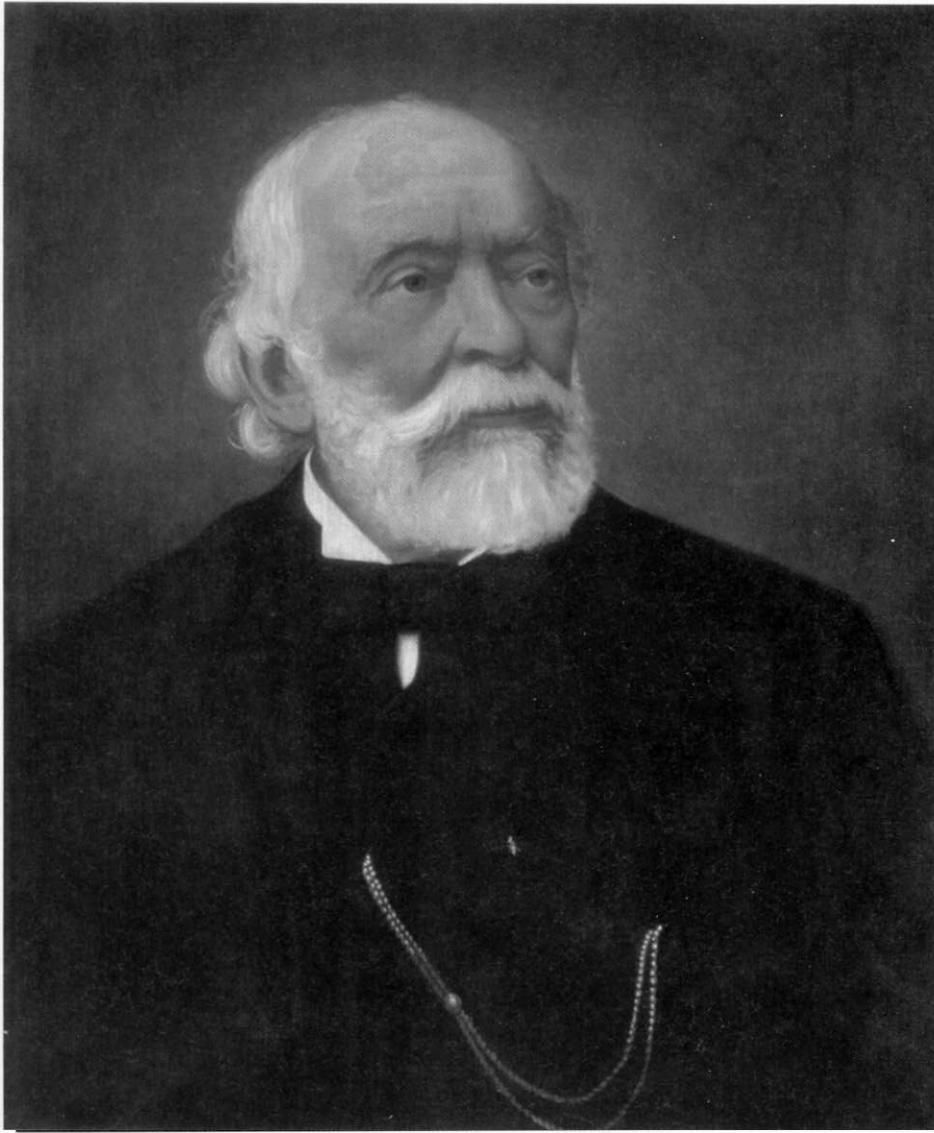
Magyarországon a politikai döntéseket kialakítókat számottevő része a nemzetiségi megbékélésnek és az egyenjogú felek szabad akaratából létrehozandó államszövetségnek ezt a távlati tervét is elutasítva részesítette előnyben a Habsburg-hatalommal kötendő megegyezést. A belső ellenállásba beleféradás mellett a külpolitikai tendenciák egyoldalúvá váló megítélése is ezt segítette. Hiszen még a vezető Habsburg-ellenes hatalmak is – amelyek ismételt felkelés kirobantására próbálták ösztökélni Kossuthékat – az európai egyensúly illúzióját kergették, ahelyett, hogy elszánták volna magukat a Habsburg Birodalom felbomlasztására. A változásokban érdekelt olaszok, lengyelek, délslávok pedig attól tartottak, hogy összefogásuk a magyarokkal elnyomóik szövetkezését eredményezi, s emellett mind több kétségük támadt a magyarság elszántága iránt. A Habsburg-hatalom inkább engedett olasz és német ellenfeleinek, s hagyta veszni néhány vereség után itáliai tartományait, túrve az olasz egység létrejöttét, majd kitessékelését a Német Szövetségből, semmint megkockáztatta volna a harcok elhúzódnását és a magyarok szabadságküzdelmének fellángolását. Az 1860-as évek derekán előbb titkon, majd nyilván megkezdődtek az uralkodó megbízottai és Deák, illetve az őt követő, „kiegyezésre” sarkalló politikai erők közötti tárgyalások.

Kossuth mélyeséges aggodalommal figyelte a tárgyalásokról érkező híreket, még inkább a formálódó megegyezés nyilvánosságra kerülő elemeit. Illúziókat tartotta, hogy „a birodalom nagyhatalmi állása” – amit a kiegyezés indokai közt az első helyre állítottak –, akár magyar érdekek feláldozása árán is, hosszabb távon biztosítható lenne. A magyarságnak az uralkodóházzal – és nem az együtt élő, illetve a szomszéd népekkel – kötött szövetséges jövőtlen, hiszen a dinasztikus alapon kialakított birodalom felbomlása elkerülhetetlen. A „társuralkodó” nemzeti lét nagyon kérdéses, s átmeneti előnyeiért a teljes elszigetelődés vár a magyarságra, sőt az, hogy „mi legyünk a máglya, melyen az osztrák sas megégettetik”. A tárgyalások idején az országba juttatott illegális lapjában,

a *Negyvenkilenczben* között terjedelmes írásai-
ban, különösen A „közös ügyek” *hálója* és a *Ma-
gyarország sírásói* címűekben nem próféciaként,
hanem a történelmi tendenciák alapos elem-
zőjeként vetítette előre a vélt előnyök hátrá-

nói („turini”) bérlakásba. A látogatók nem hiá-
nyoztak: véleményt, sőt tanácsot kérő, Kossuth
szavaival élő és visszaélő politikusok, a mon-
danivalóját tolmácsoló, nemritkán megcsonkí-
tók, sőt félresiklató újságírók, hazahívó küldött-

önkéntnyuralmi elemek eleven és meghatározó
voltára s nem utolsósorban a nemzet veszély-
érzetének eltompulására. Nemcsak Magyaror-
szág önrendelkezésének hiányát, önkormány-
zatának sérelmeit tette szóvá, hanem a Monar-
chia vezetőinek más népek és nemzetek rová-
sára hozott döntéseit is. Így a csehek trialista
törekvéseinek elbuktatását 1871-ben és a
boszniai okkupációt 1878-ban, amikor bekö-
vetkezett, amitől tartott: a magyar katona „*ba-
rátot pusztít, ellenségért pusztul*”. A politikai,
gazdasági, társadalmi, erkölcsi érdekek és ér-
tékek veszélyeztetettségét indokoltan tette szó-
vá, bár olykor túlhangsúlyozta a dualista rend-
szer meghatározó szerepét a felismert hiányos-
ságokban. Korántsem kicsinyelte le Magyar-
ország korabeli gazdasági fejlődését, de úgy
ítélte meg, hogy ezt a kiváltságrendszer
1848–49-ben végrehajtott felszámolásán és az
európai kölcsönhatásokon alapuló fejlődést a
kényszerű gazdasági egybekapcsoltság, a dua-
lista állam adó-, vám- és a nyugati hiteleket
megdrágító pénzügyi politikája eltorzítja, to-
vább éltetve a gazdasági szerkezet aránytalan-
ságait. Indokoltan róttá meg a kormányzatot
a nincstelenek sorsa iránti érdektelensége
miatt, ami megítélése szerint is egyre erőtel-
jebben tükröződött a kivándorlás fokozó-
dásában. Kossuth élesen bírálta, hogy egye-
sek új kiváltságok teremtésével, illetve a po-
litikai jogok kiterjesztésének elhárításával,
mások a polgári egyenjogúságot megkérdője-
lező demagógiával válaszoltak az 1880-as
években tetőző nagy agrárválsággal súlyosbo-
dó társadalmi feszültségekre. „*A nép érzi a
nyomort, de nem tud okairól magának számot
adni*”, magyarázta Kossuth az előítéletes de-
magógia átmeneti térhódítását, majd határo-
zottan kijelentette, „*az antiszemitikus agitáci-
ót mint a 19. század embere szégyellem, mint
magyar restellem, mint hazafi kárhoztatom*”.
Egyértelműen elhatárolta magát mind a so-
cialista törekvésektől, mind a polgári fejlődés
rendi ihletettségű kritikájától. Ugyanakkor azt
ajánlotta „hiveinek”, hogy ezeket bírálva ne
fordítsanak hátat a társadalmi problémáknak,
hanem törekedjenek megoldásukra. A ma-
gyarság és európaiság kívánatos összhangjá-
nak megteremtésére így biztatta 1882-ben a
hazai tollforgatókat: „*A magyarnak tisztán,
fényesen, mocskotalanul fel kell mindig és min-
denben tartania nemzeti jellegének sajátos
zománcát, de ezt feltartva európai színvonalon
kell állnia: a magyar műveltségnek [...] magyar
zománcú európai műveltségnek kell lenni, mely
saját egyéni típusal bir, de európai.*”

nyokká válásának bekövetkezését. Kossuth a
kiegyezési tárgyalások idején nem a kompromis-
szum vagy az azonnali fegyveres küzdelem
alternatíváját állította fel, hanem a vesztesjelölt
hatalomhoz történő elköteleződést szembesít-
tette a változó körülményekhez való alkalmaz-
kodás kívánatos lehetőségével. „*Nem arra szó-
lítjuk mi fel Deákot, hogy álljon a forradalom élé-
re [...] Csak arra szólítjuk fel, segítse a nemzetet:
nyitva tartani a jövőndő ajtaját*” – írta. Kossuth
tudta, hogy Deák hívei többséget biztosítanak
a kiegyezésnek, de nagy fontosságot tulajdo-
nított az ellenzéki szavazatoknak, hadd lássa a
világ, hogy „*van Magyarországnak erő, amelyre
más irányban is számolni lehet*”.

A száműzött Kossuth az 1860-as évektől
mindinkább elmagányosodott. Előbb búbajos
és tehetséges lányát, *Vilmát* ragadta el a tüdő-
vész, majd hűségese társát, hosszan betegeske-
dő feleségét. Mérnöknek nevelt mindkét fiát hi-
vatása szólította messzire. *Ihász Dániel* honvé-
drezdes maradt mellette, majd annak halála
után időszakosan egyik húga, *Lujza*. Angliai –
tollával és előadásaival szerzett – keresményé-
ből és egy olasz tisztelője nem várt hagyatéká-
ból kertes házat tudott vásárolni Collegno al Ba-
racconében, de néhány év múltán anyagi gond-
jai arra szorították, hogy beköltöztek egy tori-

segek, tisztelettől, sőt rajongástól áthatottak, de
álbulzalomtól és kíváncsiságtól fűtöttek is fel-
keresték. Ám a szeretetet méltányoló, a sok igaz-
talan támadást megszenvedő lelkét melengető
„napsugárnak” örvendő, a fiatalok megértésére
vágycsozó száműzött nem volt naiv: undoro-
dott a tömjénezéstől, megvetette az udvaron-
cokat, de azokat a „híveit” is, akik bennfentes-
ként hazudtolták meg vagy bírálták felül eltor-
zított mondanivalóját.

A dualizmus korában Kossuth többnyire
hozzá intézett levelekre adott válaszokban nyi-
latkozott meg, „üzen” haza. Törvényhatóság-
ok, városi és falusi egyletek, közttestületek és
magánszemélyek fordultak hozzá, kisiparosok
éppúgy, mint a legnevesebb gyáralapítók, föld-
művesek és kétkézi munkások, tanítók és a
tudományok művelői – üdvözlettel vagy kér-
déssel. S Kossuth tőle telhetően válaszolt. Rö-
viden, de többnyire magvasan, olykor viszont
valóságos értekezésé formálva választát, ami
– nemritkán – hozzájárulásával nyilvánosság-
ra is került. Nagy tévedés az utólag kiadottak
alapján azt hinni, hogy e válaszok a „közjogi
kérdések” vitatására korlátozódtak. Kétségki-
vül vissza-visszatért a kiegyezés szervezői hi-
báira, a törvényhozás és a parlamentnek fele-
lős kormányzás hatáskörének leszűkítésére, az

A száműzött Kossuth minden irányadó
megnyilatkozása összefüggött azzal a törek-
véssel, hogy a magyarság egy történelmileg
széthullásra ítélt birodalomhoz és a hatalmá-
nak fenntartását öncélúan népeinek érdekei-
vel azonosító dinasztiahoz való ragaszkodás
helyett nemzeti érdekei érvényesítését egy
olyan európai újjárendezésben keresse, amely
függetlenségét, egyenjogúságát és demokrati-
zálódásának feltételeit biztosítja. Az idős Kos-
suth jól tudta, hogy mindez az ő életében már
nem válhat valósággá. De mégis kötelességé-
nek tekintette az irányadást, mert „*a haza örök,
s nemcsak az iránt tartozunk kötelességgel, amely
van, hanem az iránt is, amely lehet, s lesz*”. Ezért
sem magasba emelt szobrai, hanem elnémit-
hatatlan szavai éltetik Kossuthot – örökre. ♦